

УДК 613.26:006.015.5

Ковтун Валентина Андріївна

Кандидат сільськогосподарських наук, доцент

*Державний вищий навчальний заклад «Херсонський державний аграрний університет»***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ЯКОСТІ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ**

Становлення ринку якісного і безпечного продовольства є найважливішим стратегічним завданням національної економіки. Практичні дії з цього питання обумовлені об'єктивною необхідністю цивілізованого підходу до організації екологічно безпечного аграрного і промислового виробництва, збереження здоров'я і генофонду нації, формування державних заходів на інтеграцію екологічних обмежень у правову базу міжнародних зовнішньоторговельних відносин. У сфері виробництва якісної та безпечної аграрної продукції стандарти найефективніше сприяють активному впровадженню нової техніки та технологій, економічному використанню сировини і матеріалів, продовженню строків зберігання продукції та збереженості у ній поживних речовин. Стандарти якості аграрної продукції забезпечують її безпечність для життя і здоров'я людей, тварин, рослин та охорону природного довкілля.

Ключові слова: якість, аграрна продукція, споживач, показники, стандарт, стандартизація

Актуальність. В умовах ринкової економіки якість продукції відіграє надзвичайно важливу роль у підвищенні її конкурентоспроможності. Економічне суперництво підприємств, окремих об'єднань, боротьба їх за ринки збуту зосереджуються не тільки на ціні, а й значною мірою на нецінових факторах. Серед цих факторів – реклама, створення сприятливих умов для реалізації продукції, забезпечення післяпродажного обслуговування покупців та особливе місце займає якість продукції. За однакової ціни більшим попитом користується продукція, яка має вищу якість. Істотне поліпшення підприємством якості аграрної продукції порівняно з аналогічною продукцією конкурентів дає йому можливість підвищувати ціну на неї, не втрачаючи при цьому своїх споживачів, а в деяких випадках навіть збільшуючи обсяг продажу.

Огляд джерел. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вагомий внесок у дослідження проблем особливостей соціально-економічного аспекту якості аграрної продукції і її значення на життя та здоров'я населення зробили такі вітчизняні вчені: Гармашов В.В., Загородній А.Е., Капштик М.В., Ковальчук С.Я., Лихопій В.І., Туниця Ю.Т., Шпильовий В.А., тощо. Незважаючи на значну кількість досліджень, проблеми у сфері ефективної стандартизації якості аграрної продукції та наближення її до міжнародних стандартів є актуальними і потребують подальшого вивчення особливо в умовах інноваційного розвитку.

Метою роботи є вивчення особливостей соціально-економічних аспектів якості аграрної продукції та її вплив на життя, здоров'я людей та на ефективність національної економіки. Висвітлити показники якості основних видів аграрної продукції

Основний матеріал. Якість продукції – це сукупність її властивостей, що характеризують міру спроможності даної продукції задовольняти потреби споживачів згідно з її цільовим призначенням. Світовий досвід переконує, що якість продукції є функцією від рівня розвитку науково-технічного прогресу і ступеню реалізації його результатів у виробництво. Чим вища якість продукції, тим повніше задовольняються потреби споживачів і ефективніше вирішуються соціально-економічні проблеми розвитку суспільства. Підвищення якості продукції сільського господарства розцінюється в даний час, як вирішальна умова її конкурентоздатності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Конкурентоздатність аграрної продукції визначає престиж країни і є вирішальним чинником збільшення її національного багатства [1].

Споживач для задоволення власних потреб виставляє певні вимоги до аграрної продукції. Найважливіші з них – її якість, товарний знак, стиль, розмір, сервіс, гарантія тощо. Кожен тип аграрної продукції повинен бути носієм різних конкретних властивостей, що відображають його корисність і відповідають певним вимогам людини. Корисність її характеризується споживчою вартістю, а споживча вартість має визначатись відповідною якістю. Споживча вартість і якість цієї продукції безпосередньо пов'язані між собою. Споживча вартість може бути корисною не однаковою мірою, а якість продукції характеризує міру її придатності для споживання, тобто кількісний бік споживчої вартості. Кожному з цих типів аграрної продукції притаманні свої показники якості. Під показником якості розуміють кількісний вираз однієї або кількох однорідних властивостей продукції, що задовольняють певні потреби споживачів стосовно до її цільового призначення й умов використання.

Показник якості аграрної продукції кількісно характеризує ступінь її придатності та може виражатися класом, сортом, у балах, у відсотках тощо. До картоплі можуть висуватися такі вимоги, як придатність до швидкого приготування, належне зберігання, добрі смакові якості, високий вміст крохмалю та інше. Цінність соняшнику оцінюється за вмістом у ньому жиру, який коливається в межах 42-53 %; пшениці – за вмістом клейковини (в межах 23-40 %). Молоко може бути першого, другого сорту і несортове. Водночас визначають вміст білку та його жирність, яка дорівнює 2,8- 5,2 %. Якісні показники волокна льону-довгунцю оцінюються за шкалою сортономерів від 2-го до 28-го, але виробничим показником якості є волокнистість льону – від 18-25 %. Деякі види аграрної продукції мають специфічні показники якості. Усі показники якості поділяють на одиничні й комплексні. Одиничні характеризують якусь одну властивість продукції (вміст крохмалю в картоплі), а комплексні відображають кілька властивостей продукції- сортономер волокна льону-довгунцю [2].

Залежно від призначення аграрної продукції використовуються такі якісні показники:

- біологічні – характеризують придатність продукції до вживання в їжу. Основними з них є вміст цукру, крохмалю, жиру, білка і комплексу мікро- та макроелементів. Вони переважно залежать від біологічних і фізіологічних особливостей рослин і тварин, які беруть участь у виробництві того чи іншого виду аграрної продукції. На біологічні показники якості суттєво можуть впливати природно-економічні умови, дотримання агротехнічних вимог, технології вирощування та збирання, способи утримання тварин тощо;

- технологічні – характеризують придатність того чи іншого виду продукції до ефективної промислової переробки чи використання підприємством на внутрішньогосподарські потреби. Насіннєве зерно повинно мати високу схожість, сортову і технологічну чистоту, відповідний рівень вологості. Цукрові буряки, що надходять на переробку цукровим заводам, не повинні містити домішок гички або бути забрудненими вище встановлених норм, не допускається їх усушка. Корми повинні мати визначений рівень поживності, перетравного протеїну, мікро- та макроелементів;

- естетичні – характеризують той вид аграрної продукції, що споживається у свіжому вигляді. Ці показники повинні відповідати встановленим стандартам, мати товарний вигляд, певну форму, колір, відповідні смакові якості, тощо;

- екологічні та показники безпеки мають особливе місце у вимогах до аграрної продукції. Вона повинна бути екологічно чистою і придатною для споживання людьми або годівлі тварин і не завдавати шкідливого впливу на їх організми. Понаднормовий вміст радіонуклідів, нітратів, нітритів, залишків пестицидів та інших небезпечних для життя людей елементів і речовин не допускається, особливо в овочевих культурах, ці показники строго контролюють відповідні державні інспекції. Інспектори жорстко контролюють і висувають відповідних застережних заходів до бактеріологічної чистоти молока (від хворих на ящур чи туберкульоз корів) працівників, які обслуговують цих тварин та персонал переробних підприємств молочної продукції. Актуальним є дотримання безпеки працівників у процесі як виробництва так і переробки аграрної продукції [3].

Сучасні інноваційні технології відкривають великі можливості для підвищення добробуту людей, якщо їх розвивати і використовувати з дотриманням відповідних заходів безпеки щодо довкілля і здоров'я людини. При цьому враховують виключну важливість центрів походження і центрів генетичного різноманіття рослин та тварин для харчування людей. Обмежені можливості багатьох країн, які розвиваються у реагуванні на характер і масштаб відомих і потенційних ризиків, пов'язаних із живими зміненими організмами повинні бути враховані при торговельних та природоохоронних угодах, які взаємодоповнюються при досягненні сталого розвитку.

У ринкових умовах масового виробництва необхідно по особливому ставитися до якості, як до економічної категорії. При оцінці якості продукції перевіряються його основні властивості: надійність; відповідність технологічним вимогам; відповідність гігієнічним і фізіологічним нормам; економічність; екологічність; транспортабельність та інше.

Вдосконалення механізму формування системи управління якістю у агропромисловому комплексі, яка виступає гарантом здатності, організації стабільно виробляти та постачати продукцію визначеної якості набуває пріоритетного характеру. Розробка, впровадження, сертифікація та підтримання системи управління якістю в стані дієздатності є одним із стратегічних напрямів діяльності аграрних підприємств, що значно підвищує їх результативність, економічну ефективність та конкурентоспроможність на світовому ринку [1].

Економічний аспект проблеми якості полягає у підвищенні ефективності національної економіки, збільшенні прибутку підприємств, підвищенні конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, раціональне використання матеріальних та енергетичних ресурсів. Всі питання у

сфері якості такі як підвищення її рівня та управління нею, пов'язані з економічними затратами, які в результаті повинні дати обґрунтований економічний ефект.

Сучасний інноваційний аспект проблеми базується на взаємозв'язку процесу підвищення якості продукції та темпів впровадження інноваційних технологій. Внаслідок науковотехнічного прогресу інформаційні системи, транспорті комунікації, технологічні процеси удосконалюються, тим самим забезпечуючи вищий рівень якості продукції, що в свою чергу призводить до нового розвитку у науці та техніці.

До якості та безпеки продукції сільського господарства діють правила проведення обов'язкової стандартизації й сертифікації на відповідність стандартам продукції, яка може становити небезпеку для життя, здоров'я громадян і навколишнього природного середовища, встановлені декретом Кабінету Міністрів України "Про стандартизацію і сертифікацію" від 10 травня 1993 р. Залежно від виду аграрної продукції відповідним стандартом встановлюються вимоги щодо вмісту токсичних елементів, пестицидів, мікотоксинів, антибіотиків, гормональних препаратів, радіонуклідів, визначення мікробіологічних показників, підсолджувачів, нітратів, синтетичних барвників, сірчистого ангідриду, гістаміну, гелмінтів, ерукової кислоти тощо.

Швидка зміна та інноваційний розвиток технологій дозволили застосовувати для виробництва і зберігання аграрної продукції хімічні речовини, які не були відомі раніше. Законом України "Про стандартизацію" від 17 травня 2001 року визначено стандартизацію як діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву [4].

Мету стандартизації конкретизують основні завдання, покликані забезпечити: 1) безпечність аграрної продукції для життя і здоров'я людей, тварин, рослин та охорону природного довкілля; 2) захист та збереження продукції сільського господарства, зокрема під час їх транспортування чи зберігання; 3) якість сільськогосподарської продукції відповідно до рівня розвитку науки, техніки, технологій і потреб людей. Щодо вимог безпечності, то вміст шкідливих речовин у зерні пшениці не повинен перевищувати таких максимально допустимих рівнів (мг/кг): свинцю - 0,5; кадмію - 0,1; арсену - 0,2; ртуті - 0,03; міді - 10,0; цинку - 50,0. Максимальні рівні радіонуклідів вимірюються у Бк/кг: стронцію-90 - 20; цезію-137 - 50 [5].

Підтвердження відповідності продукції вимогам стандартів щодо якості й безпечності аграрної продукції здійснюється за допомогою процедури сертифікації. Ця процедура проводиться уповноваженими органами з сертифікації - підприємствами, установами і організаціями з метою запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян і навколишнього природного середовища, сприяння споживачеві в компетентному виборі продукції тощо. Державну систему сертифікації створює Держспоживстандарт України, який проводить та координує роботу щодо забезпечення сертифікації.

Відповідно до ст. 13 декрету Кабінету Міністрів України "Про стандартизацію і сертифікацію" сертифікація продукції в Україні поділяється на обов'язкову та добровільну. Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні визначено наказом Держспоживстандарту України від 1 лютого 2005 р. № 28, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 4 травня 2005 р. за № 466/10746. Розділом 26 цього нормативно-правового акта встановлюється перелік харчової продукції та продовольчої сировини, які підлягають обов'язковій сертифікації [6].

Згідно з вимогами стандарту молоко при закупівлі підрозділяється на три сорти: вищий, перший і другий. Молоко повинно бути одержано від здорових корів, охолодженим і профільтрованим. Стандартом регламентується тривалість зберігання молока у виробника до закупівлі. Вона не повинна перевищувати 24 год. за температури зберігання не вище 4°C, 18 год. — 6°C і 12 год. — за температури не вище 8°C. Молоко оцінюється за такими показниками якості: густиною, кислотністю, загальним бактеріальним обсіменінням, вмістом соматичних клітин, чистотою (наявністю механічних домішок), вмістом жиру і білка.

Густина молока не повинна бути меншою 1027 кг/м³ за температури 20°C або відповідати точці замерзання -0,52°C. Якщо показники густини менші за зазначений рівень, це свідчить про наявність у молоці домішок води. Кислотність — важливий показник, що характеризує технологічну якість молока, можливість його використання для виробництва таких цінних продуктів, як сири. Для вищого і першого сортів молока кислотність повинна бути в межах відповідно 16—17 і \leq 19° Т (Тернера), для другого — \leq 20° Т. Даним стандартом підвищені вимоги до бактеріальної забрудненості молока, хоч вони поки що уступають рівню вимог, які застосовуються в країнах ЄС. Для вищого сорту цей показник якості не повинен бути більше 300 тис. бактерій на 1 см³, для першого — 500 і другого — 3000 тис. бактерій на 1 см³ (у країнах ЄС — не більше 100 000). Для забезпечення цього показника якості слід пам'ятати, що в охолодженому до 10°C молоці бактерії практично не розвиваються протягом 12 год, а при охолодженні

зразу після доїння до 4°C — 48 год. Масова частка сухих речовин для молока вищого сорту повинна становити не менше 11,8 %, для першого - 11,5 і для другого сорту - 10 % [7].

Мету стандартизації конкретизують основні завдання, покликані забезпечити: безпечність сільськогосподарської продукції для життя і здоров'я людей, тварин, рослин та охорону природного довкілля; захист та збереження продукції сільського господарства, зокрема під час їх транспортування чи зберігання; якість сільськогосподарської продукції відповідно до рівня розвитку науки, техніки, технологій і потреб людей.

Мети стандартизації сільськогосподарської продукції досягають, розробляючи, впроваджуючи та застосовуючи відповідні нормативні документи. Загалом нормативним є документ, який устанавлює правила, загальні принципи чи характеристики різних видів діяльності або їх результатів. Згідно з рівнями суб'єктів стандартизації в Україні розрізняють такі нормативні документи: національні; організацій.

Зміст стандартів на аграрну продукцію залежно від її особливостей містять відповідні групи положень чи вимог: класифікація; основні параметри і розміри; загальні технічні вимоги; вимоги безпеки; вимоги охорони довкілля; маркування; пакування; правила транспортування та зберігання; методи контролювання; правила приймання; правила експлуатування, ремонту, утилізації; інші [8].

Висновки. У сфері виробництва якісної та безпечної аграрної продукції стандарти найефективніше сприяють активному впровадженню нової техніки та технологій, економному використанню сировини і матеріалів, продовженню строків зберігання продукції та збереженості у ній поживних речовин. Стандартами передбачені вимоги щодо якості аграрної продукції, зокрема: вмісту токсичних елементів, пестицидів, мікотоксинів, антибіотиків, гормональних препаратів, радіонуклідів, визначення мікробіологічних показників, підсолоджувачів, нітратів, нітритів, синтетичних барвників, сірчистого ангідриду, гістаміну, гельмінтів, ерукової кислоти тощо. Це забезпечить запобігання реалізації продукції, яка небезпечна для життя, здоров'я громадян і навколишнього природного середовища, буде сприяти споживачеві в компетентному виборі продукції.

Список використаних джерел

1. Туниця Ю.Т. Фактори глобалізації і стратегія сталого розвитку / Туниця Ю.Т., Семенок Е.О., Туниця Т.В. // Вісник НАН України. – 2012. – №7. – С. 3-4.
2. Загородній А.Е. Якість сільськогосподарської продукції як фактор забезпечення продовольчої безпеки національної економіки / А.Е. Загородній // Агросвіт. – 2015. – № 22. – С. 82-86.
3. Якість, стандартизація і сертифікація продукції. URL: https://pidruchniki.com/1931071036277/ekonomika/yakist_standartizatsiya_sertifikatsiya_produktsiyi
4. Ковальчук С.Я. Економіко-правові аспекти екологізації аграрного виробництва в Україні [монографія] / С.Я. Ковальчук, Т.К. Оверковська. – Вінниця: Едельвейс - 2013. – 342 с.
5. Шпильовий В.А. Деякі аспекти екологічної безпеки виробництва продуктів харчування / А.П. Шпильовий // 36. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. – 2013. – №8. – С. 91-94.
6. Нормативні засади якості безпечності сільськогосподарської продукції. URL: https://pidruchniki.com/1821071257510/pravo/standartizatsiya_sertifikatsiya_normativni_zasadi_yakisnosti_bezpechnosti_silskogospod
7. ДСТУ 3662-97. Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі. – К.: Держспоживстандарт України. – 1997. – 7 с.
8. Стандартизація і сертифікація як нормативні засади якості й безпечності сільськогосподарської продукції. URL: <http://mycurator.com.ua/art4u762.html>